

LAWRENCE'IN OĞULLAR VE SEVGİLİLER'İNDE SINIF BİLİNCİNE İLİŞKİN DİYALOG ÇÖZÜMLEMELERİ

Yrd. Doç. Dr. A. Gülbün ONUR
Öğr. Gör. Dilek ZERENLER
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Lawrence, *Oğullar ve Sevgililer* adlı romanında kendisinin de yakından tanıdığı sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan kömür işçilerinin yaşamını, çektikleri sıkıntıları betimlerken farklı sınıflara ait karakterlerin iç dünyaları, birbirleriyle olan ilişkileri ve sınıf ayrımı nedeniyle ortaya çıkan savunma bilinçleri üzerinde durur.

Lawrence, romanda orta sınıf ve işçi sınıfı arasındaki çatışmayı diyaloglar yoluyla okura aktarmaktadır. Bu çalışmada yer alan iki diyalog biçem açısından ele alınmıştır. Diyalogların kurucu öğeleri olan tümcelerin içlerindeki ve aralarındaki dilbilimsel ilişkiler incelenerek romanın derin yapısında bulunan sınıf farklılığı/çatışması üzerinde durulmuştur. Kişilerin sarf ettiği tümcelerin bu gerçeğe işaret etmesi ve bu gerçek karşısında takınılan tavır, duygu aşamalarıyla birlikte vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sınıf farklılığı, Savunma Bilinci, Aşağılama, Münakaşa,

STYLISTIC ANALYSIS OF THE DIALOGUES IN RELATION TO CLASS DISTINCTION IN SONS AND LOVERS

Abstract

The 20.th century English novelist D. H. Lawrence describes in *Sons and Lovers* the life and struggle of labour class which emerged after the Industrial Revolution. He focuses on the inner worlds of the characters of different classes and their defence consciousness in their relationship.

Through dialogue he displays the class distinction. In this study, the style of two dialogues are analysed in detail. A structuralist linguistic approach is used to display the meaning and significance of sentence constructions. The emotional level of the utterances is particularly emphasized.

Key Words: Class distinction, Defence Consciousness, Degrade, Quarrel

1.Giriş

Kısa yaşamına karşın, yirminci yüzyılın ilk yarısında şiir, roman, öykü, oyun, deneme, anı, mektup ve çeviri gibi birçok dalda yapıtlar üretmiş olan D. H. Lawrence, İngiltere'nin kuzeyinde küçük bir madenci kasabasında doğmuştur. Babası, okuma yazmayı doğru dürüst öğrenmeden madende çalışmaya başlamış bir işçidir. Annesi ise, babasının aksine, orta sınıfın görenek ve beğenilerine göre yetişmiş, eğitim almış bir burjuva kızıdır. Lawrence sınıf çatışmasının ilk örneklerini

kendi ailesinde yaşar. Hem annesinin geldiği orta sınıfı, hem de babasının ait olduğu işçi sınıfını yakından tanıma olanağını elde eden Lawrence, iki sınıfın çatışmasını *Oğullar ve Sevgililer* adlı romanının özellikle diyaloglarında incelikli bir biçimde dile getirir. Yazar, farklı sınıflara ait bireylerin yaşamlarıyla ilgili düşüncesini ve yorumunu, dilin kişilerarası olma özelliği ile kendisi ve okuyucusu arasında bir ilişki kurarak romana yansıtmaktadır. (Erden; 2002:80). Lawrence *Oğullar ve Sevgililer*'de yirminci yüzyılın ilk on yılında sanayileşmenin İngiltere'de işçi sınıfının yaşantısında meydana getirdiği değişikliği olaylardan çok kişilerin ruhsal yapıları ve birbirleriyle olan ilişkilerinde betimler.

Yazarın kendi yaşamından izler taşıyan *Oğullar ve Sevgililer*'de orta sınıftan gelen Bayan Morel, maden işçisi Bay Morel ile evlenerek yoksulluk içinde, kendinden düşük düzeydeki insanlarla bir arada yaşamak zorunda kalır. Maden işçileri, toplumun diğer kesimlerinden çok farklı bir hayat sürmekte, ağır şartlar altında yaşam mücadelesi vermektedirler. Saatlerce yerin altında çalıştıktan sonra kendileri için oluşturulmuş özel bölgelerdeki küçük evlerinde yoksulluk içinde yaşarlar. Bayan Morel'in oturmak zorunda kaldığı bölge ve konut alışık olduğu hayattan çok başkadır. Buna rağmen geldiği sınıfın kültür ve değerlerini el verdiğince yaşatmaya çalışarak toplum içindeki saygınlığını kendince koruma savaşını verir.

Bayan Morel'in evliliğini sürdürmekteki tek nedeni çocuklarının varlığıdır. Onların gerekli eğitimi alarak işçi sınıfından orta sınıfa geçmelerini amaçlar. Ancak bu şekilde kaybettiği saygınlığı kazanabileceğine inanır. Bunun için oğullarını maden ocaklarından uzak tutar ve okumaları için elinden geleni yapar. Bayan Morel, eğitim düzeyi yükseldikçe toplumda saygınlığın da artacağına, dolayısıyla sınıf değişikliğinin gerçekleşeceğine inanır. Olayları işçi sınıfı anlayışı içerisinde algılayan ve değerlendiren kocası ise, kendisi on yaşındayken maden ocağına indiği için, oğullarının aynı işi neden yapamayacaklarına bir anlam veremez. Her iki sınıfın da kendine özgü değer yargılarından ödün vermemeleri karı-koca arasında kavgalara, ilişkilerinin bozulmasına ve sonunda Bay Morel'in karısına ve çocuklarına karşı yabancılaşmasına neden olur.

Bu çalışma, romanın ilk yarısında iç mekan sahnelerinde geçen iki diyalog parçasının biçim özellikleri açısından incelenmesini kapsamaktadır. Sözcük seçimi, noktalama imleri, tümce yapısı ve uzunluğu aracılığıyla, yazarın kullandığı dilin sınıf ayrımı ya da çatışmasını ve buna bağlı iletişim kopukluğunu nasıl belirlediği saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmada, romanın Mete Ergin'e ait Türkçe çevirisi esas alınmıştır.

İncelenen ilk diyalogda, roman kişilerinin sınıf farklılıklarına karşın bir yılbaşı partisinde nasıl birbirlerine âşık oldukları durum bağlamına uygun durum tümcelerle verilmektedir. Kişilerin iç dünyalarında oluşan değişimler algılama ve tepki süreçleriyle yansıtılır. Böylece yanılırları ve ilerde içine düşecekleri açmazların nedenleri oluşturulur. Yazar sezdirimler aracılığıyla yönlendirme yöntemini seçmiştir. Baş kişilerin bu önemli günde geçirdikleri duygu değişiklikleri, geçmişlerini gözden geçirmelerini sağlarken yeni bir açılıma da neden olur. Hiç

bilmedikleri bir yaşam biçimini keşfetmeye kalkışır. Freud'un ruhbiliminde işaret ettiği gibi bu sahnede de "bilinçli ya da bilinçsiz nesnel olarak alınan bir zihin işleyişinde çevre ve içgüdünün iç içeliği"nden söz etmek mümkündür. (Caudwell, 1974: 194). Bilinç ya da içgüdü etkisi altında oluşan kişiler arası iletişimin tepki, savunma ve büyülenme gibi üç ana veri üzerinde durularak incelenmesi, roman metninin sınıflar arasındaki çatışmayı nasıl çarpıcı bir biçimde vurguladığını ortaya koymaktadır.

2. Diyalog İncelemesi

2.1. Diyalog I.

Morel gelip Gertrude'un önünde bel kırarak onu dansa davet etti. Sanki şarap içmişcesine bir sıcaklık yayıldı Gertrude'un içine.

'Hadi gelin de, bari bu dansı yapın benimle,' dedi Morel yumuşak bir sesle. 'Bu dans çok kolaydır, bilirsiniz. Sizin dansınızı görmek için can atıyorum.'

Gertrude daha önce ona dans bilmediğini söylemişti. Adamın alçakgönüllüğü karşısında gülümsedi. Çok güzel bir gülümseyişti bu. Morel'i kıskırtan, aklını başından alan bir gülümseyiş.

'Hayır, dans etmeyeceğim,' dedi Gertrude, yumuşak bir tavırla. Kelimeler ağızından tane tane ve billur gibi döküldü.

Morel, ne yaptığını bilmeksizin – genellikle içgüdüleriyle en doğru olanı yapardı- onun yanına ve saygılı bir biçimde hafifçe öne doğru eğik, oturdu.

Gertrude azarlayan bir tonla, 'Ama,' dedi, 'siz dansınızı kaçırmayınız.'

'Yok, bu dansı istemiyorum- sevdiğim danslardan değil bu.'

'Ama beni bu dansa davet etmişsiniz.'

Bunun üzerine yürekten bir kahkaha patlattı Morel.

'Orası hiç aklıma gelmemişti. Benim de dilimin altında bakla ıslanmaz ki.'

Bu sefer, minicik bir kahkaha atmak sırası Gertrude'a gelmişti.

'Ama siz pek de öyle, alacasını belli eden bir tipe benzemiyorsunuz,' dedi Gertrude.

Morel, biraz da yapmacıklı bir taşkınlıkla kahkaha atarak, 'Elimde değil ki, yaradan öyle yaratmış bir kere,' dedi.

Gertrude hayretle, 'Hem de maden işçisiymişsiniz!' dedi.

'Evet. On yaşında indim ocağa.'

Hayretten donup kalmıştı Gertrude.

Morel'in gözlerinin içine bakarak, 'On yaşınızdayken! Çok zor gelmedi mi, peki?' diye sordu.

'Hemen alışveriş yapıyorsun. Aynen sıçanlar gibi yaşıyorsun, so'na geceleri gözünü açtın mı, ne olup ne bittiğini görebiliyorsun.'

Gertrude kaşlarını çatarak, 'Kendimi kör gibi hissediyorum, bunları duydukça,' dedi.

'Kör köstebek gibi!' diyerek güldü Morel. 'Valla bazı arkadaşlar var, aynen köstebek gibi dolaşırlar.' Yönünü belirlemek için yere eğit burnuyla sağı solu koklayan bir kör köstebeği taklit ederek, yüzünü ileri doğru uzattı.

'Valla, aynen böyledir!' diye saf saf inandırmaya çalıştı Gertrude'u. 'Galerinin içinde onlar gibi gidenini hiç görmemişsindir ömründe. Aslında, izin versen de bir gün seni aşağı indirsem, kendi gözlerinle görürdün.'

Gertrude dehşet içinde baktı ona. Şimdi birdenbire gözlerinin önünde yaşamın yepyeni bir yönü açılmıştı. Maden işçilerinin – yüzlercesi toprak altında bütün gün kan ter içinde çalışıp, akşam olunca yeryüzüne çıkan kömür madeni işçilerinin yaşam biçimini kavramıştı. Birden gözüne pek soylu göründü Morel. Adam her gün yaşamını tehlikeye atıyordu, hem de güle oynaya. Gertrude, o katıksız alçakgönüllüğüyle, hoşlandığını biraz de belli ederek baktı Morel'e.

'İstemez misin?' diye sordu Morel sevecenlikle. 'İstemezsin her'al, toza toprağa belenirsin so'na.'

Daha önce Gertrude'la hiç böyle 'senli benli' konuşan olmamıştı. (Ergin, 1992:20-22)

2.1.1. Sınıf Bilincinin İçgüdüye Yenik Düşmesi

Yazar iletisinde "Morel gelip Gertrude'un önünde bel kırarak onu dansa davet etti" tümcesinde her zaman içgüdüüne göre davranan Bay Morel'in reverans yaparak, başka bir deyişle selam vererek bilinçli tanışma arzusu, kıvraklığı verilirken "Sanki şarap içmişcesine bir sıcaklık yayıldı Gertrude'un içine" ile de Gertrude'un seyretmeye daldığı gençten ne denli etkilenmiş olduğu, bilinçsizliği ve büyülenmesi vurgulanır. Görüldüğü üzere, birinci tümcenin söylem alanı bir dans mekanıdır. Eylemi ise yalnızca buna ilişkin bir selamlama niteliği taşıyan eğilme hareketinden öteye geçmez. Birinci tümcenin ikinci kişisi Gertrude, ikinci tümcenin söylem alanında, fiziksel ve ruhsal durum betimlemesinden sonra özne olan kişi durumuna geçer. Yazar iletisinin ikinci tümcesinde 'sanki' edatının kullanılması özne kişisi Gertrude'un aslında hiç içki içmeyen biri olduğunu üstü kapalı duyurur. 'Sarhoş' sözcüğünü Gertrude için kullanılmaya özen gösteren yazar, romanda Bay Morel için Gertrude'a sürekli bu sözcüğü yinelettirecek ve bunu onun mantıklı düşünmemesini bir nedeni olarak sunacaktır. Aynı tümcede 'şarap' ve 'sıcaklık'

sözcüklerinin birlikte kullanımı, bir kızışma durumunu imleyerek ileriki sahnelere gönderimde bulunur. Bundan böyle romanda tüm kavgaların nedeni Bay Morel'in içkiyi fazla kaçırmaması ve içgüdülerine yenik düşmesine bağlanacaktır. Diğer sahnelerde hep akli başında diye tanımlanan Gertrude'un burada kendinden geçtiği, ilk kez iç güdüsünün etkisi altında kaldığı amaçlı olarak vurgulanır. Dindar ve sınıfsal kimliğini önemseyen bir ailenin kızı olan Gertrude elinde olmaksızın bu gence vurulur. Bu konuşmada baskın kişilik sergileyen karakter Bay Morel'dir. Oysa roman boyunca Gertrude güçlü bir kişilik sergileyecektir.

Bay Morel'in eyleme yönelik çağrı niteliği taşıyan "*Hadi gelin de, bari bu dansı yapın benimle*" tümcesinde, 'yapmak' fiili 'gelmek' fiilinden önce kullanıldığı için 'hadi' ile birlikte vurguyu pekiştirerek genç kızı pasif bir gözlemci olarak değerlendirdiğini gösterir. Kızın bu niteliklerini kırma isteğini de yumuşak ses tonuyla hissettirir. Bay Morel'in samimi bir şekilde Gertrude'u kendi dünyasına çekme çabası "*Bu dans çok kolaydır, bilirsiniz*" tümcesiyle verilir. "*Sizin dansınızı görmek için can atıyorum*" tümcesinde de içten, samimi bir insanın coşkulu bir şekilde duygularını dile getirdiği görülür. Müzik ve dans evrensel bir sanattır. Yazar dinleti ve eylem içeren bu sanatı uzlaşmaz sınıfların ortak zevki bağlamında kullanır. Bu iki karşıt sınıfın, iç güdülerinin sesine kulak verirken birbirlerini kınamayıp ortak bir uyum sergilemeleri Lawrence'ın sosyalist bir yazar olarak özlem ve düşünüyü yansıtmaktadır. Anlatıcının "*Gertrude daha önce ona dans bilmediğini söylemişti*" tümcesine karşın, Bay Morel'in iç güdüsüne yenik düşmesinde ve ısrarında içinde bulunduğu ortamın rolü önemlidir. Ardalanın ve zamanın bir yılbaşı partisi olması bu iletişimde büyülenmeyi arttırıcı bir etkidir. Bay Morel'in Gertrude'un söylediklerini kaale almaması bir anlamda gerçeği göz ardı ettiğini gösterir. Çok iyi bir gözlemci olan Gertrude, iç güdüsüyle bir erkekte ayırdına vardığı iyimserliği ve yumuşaklığı ilk kez yakalamış ve bu ona başta ilginç gelmiştir. Gereğinden fazla ciddi, katı bir Ortodoks olan babası dışında erkek tanımamış olan genç kız, Bay Morel'in alçakgönüllülüğü karşısında kendini tutamaz ve 'gülümser'. Algılama sonucunda verilen tepki öylesine içten ve duygu yüklüdür ki, karşısındakinin aklını başından alır. Yazar iletisinde büyülenmeyi açıkça betimlemez, dolaylı yolla Gertrude'un duygulanışını elde olmayan bir sürüklenişmişçesine okura duyumsatmak ister. Bu yüzden 'gülümseme' sözcüğünü aynı paragrafta üç tümceye de farklı vurgularla yerleştirir. Açıklayıcı bir gerçekliği içeren ilk tümcedeki 'gülümseyiş' sözcüğü ikinci ve üçüncü tümcede değişerek yinelenir, ancak bu kez duygu ve tepki yüklüdür.

Gertrude'un olumsuz yanıtını "*Hayır, dans etmeyeceğim*" müziğe eşlik edercesine 'yumuşak' olarak veriş Bay Morel üzerindeki etkisini perçinler. "*Kelimeler ağızdan tane tane ve billur gibi döküldü*" betimlemesinde standart Londra İngilizcesi ile işçi sınıfının lehçe kullanımı arasındaki karşıtlığına işaret edilir. Bay Morel'in iç dünyasında bu reddedilişi nasıl algıladığı takındığı tavırla dolaylı olarak yansıtılır. "*...onun yanına ve saygılı bir biçimde hafifçe öne doğru eğik, oturdu*" örneğinde sınıf farkının bir tepkisi büyülenmeyle birlikte yer alır. Bay Morel'in sanki, fiziksel olarak, neredeyse bulunmaması gereken yerde yer aldığı izlenimi uyandırılır. Aşağı sınıftan olmanın ezikliği duyurulur. Romanın

bütünü dikkate alındığında Bay Morel, karısının yanı başında hep huzursuz bir konum içinde bulunacak, kendini hep iğreti hissedecektir. Ancak burada onun sağduyusuna göre hareket ettiği ve kendince doğruyu bulduğu belirtilir. Bay Morel'in saygılı biçimde oturmasından cesaret alan Gertrude ise tepkisini "Gertrude, azarlayan bir tonla, 'Fakat,' dedi, 'dansınızı kaçırmayınız'" şeklinde verir. Burada 'fakat' sözcüğünün 'siz dansınızı kaçırmayınız' isteğiyle tam örtüşmemesi Gertrude'un tedirginliğini belirtir. Genç kızın Bay Morel'in bu beklenmedik saygılı davranışına gösterdiği tepki kontrol edemediği ses tonundaki değişikliğe neden olur. Gertrude'un üst sınıf insanı gibi ona seçenek sunması kendince doğaldır. Bir sonraki tümcede Bay Morel'in seçeneği tümüyle iç güdüsel bir biçimde reddedişi "Yok, bu dansı istemiyorum" ile Gertrude'un daha önce kullandığı "Hayır, dans etmeyeceğim" tümcesi arasında bir koşutluk vardır. Her iki karakterin tepki olarak 'etmeyeceğim' ve 'istemiyorum' gibi yakın olumsuz sözcükler kullanması bir uyuma ulaşmanın ilk adımı olarak algılanabilir. Yazarın, metindeki sınıf bilincini kaybettirmeye yönelik bir çabası vardır. "Yok, bu dansı istemiyorum- sevdiğim danslardan değil bu" tümcesinde tireden sonraki olumsuz tümcecikle Bay Morel'in soruna hemen çözüm bulması, kıvraklığını, uyumunu ve iletişim arzusunu yansıtmaktadır. "Ama beni bu dansa davet etmişsiniz" yanıtıyla bir yandan net bir şekilde gerçeğin altı çizilirken 'ama' ile de Gertrude'un kuşkusu dile getirilmek istenir. Mantığın öne çıkarılması karşısında söyleyecek bir sözü olmayan Bay Morel'in içgüdüsel tepkisi "Bunun üzerine yürekten bir kahkaha patlattı Morel" ile kendini duyurur. "Orası hiç aklıma gelmemiştii" yanıtı ise karşısındakinin dikkatli olabileceğini düşünmediğinin kanıtıdır. Yalan izlenimi veren "sevdiğim danslardan değil bu" tümcesinin aslında gerçeği anlattığı "Benim de dilimin altında bakla ıslanmaz ki" tümcesinde hayıflanarak aktarılır. Ne var ki, Bay Morel'in dile getirdiği gerçeğin Gertrude tarafından yalan olarak algılanması söz konusudur. "Bu sefer, çabucak bir kahkaha atma sırası Gertrude'a gelmişti" tümcesinde atılan kahkahanın '[onun] sırası' ve 'çabucak' olarak nitelendirilmesi hem kontrollü bir davranışı yansıtmakta, hem de karakterin bir önceki içten kahkahaya eşlik etmesi gereğini ve isteğini duyurmaktadır. Yazar, üst sınıftan istençli, gururlu bir kızın duygusuna nasıl hemen yenilemeyeceğini ve yaşadığı çelişkiyi gerçekçi dil kullanımlarıyla okuyucusuna aktarmaktadır. Bir başka açıdan bakıldığında, tümcedeki '[onun] sırası' sözcüğünün roman genelinde sürekli yer alan bir savaşımın ilk belirtisine de işaret etmesi anlamlıdır.

Gertrude'un "Ama siz pek de öyle, alacasını belli eden bir tipe benzemiyorsunuz" sözleriyle karşısındaki insanı zekasıyla çözmeye çalışma çabası verilir. Buna rağmen yargısı ironiktir. Çünkü sanılanın aksine, Bay Morel oyuncu bir kişiliğe sahip değildir. İncelenmenin verdiği şaşkınlık ve heyecanla Bay Morel bir kahkaha daha atar ve "Elimde değil ki, yaradan öyle yaratmış bir kere" diyerek içtenlikle kendisinin değişmeyeceğini belirtir. Böylece okuyucu, karakterlerin ayrı dünyaların insanları olduklarını, buna bağlı olarak da farklı değer yargılarına sahip olabileceklerini hisseder. "Gertrude hayretle, 'Hem de maden işçisiymişsiniz!' dedi" tümcesinde bir maden işçisinin müzikten ve danstan anlamasının olağan dışı bir durummuş gibi algılanışı sınıflar arasındaki kültür

farklılığının yapaylığını ve dengesizliğini imler. Oysa, Belge'nin de öne sürdüğü gibi, sağlıklı gelişen bir toplumda kültürün ana kaynağını halk oluşturmaktadır. (Belge,1997:47). Lawrence da halktan kopuk bir kültürden söz etmenin yersizliğine inananlardandır. "Evet. On yaşında indim ocağa" gerçeği ile karşılaşan Gertrude'un hayretini saklayamamasında, Bay Morel'in hayatını geçirdiği mekanı, maden ocağını hayal bile edememesinin etkisi büyüktür.

Karakterlerin birbirlerini tanımaya başladıkları bu diyalogda Gertrude'un bilmediği bir dünyaya tutulması söz konusudur. Bir çocuğun on yaşında ocağa inmesi kendisinin mantık dünyasında yer almayan olağanüstü bir durumdur. O dünyaya girme, öğrenme ve anlama isteği ile Bay Morel'in gözlerinin içine bakar ve onu keşfetmeye çalışır. Büyülü bir yolculuğa çıkmışçasına karşısındakinin duygularını algılamaya yönelir. Bay Morel'in işçi sınıfının yaşamını yalın bir biçimde rahatlıkla anlatması, Gertrude'un "On yaşınızdayken! Çok zor gelmedi mi, peki?" sorusunu hayretle sormasına neden olur. Duyduklarına inanmakta güçlük çeker, bu yüzden de öncelikle Bay Morel'in çalışmaya başlama yaşını bir kez daha yineletir. Aslında bir türlü anlayamadığı bu durumu, karşısındakinin açıklamasını, çözümlemesini istemektedir.

2.1.2. Bay Morel'in İşçi Sınıfını Mizah Edişi

Bay Morel'in yaşam koşullarını çok ciddiye almaz gibi görünen anlayışı renkli dört tümcecikte saklıdır: "Hemen alışveriş yapıyorsun. Aynen sıçanlar gibi yaşıyorsun, so'na, geceleri gözünü açtın mı, ne olup ne bittiğini görebiliyorsun". Tüm yaşamını özetleyen, içlerinde duygu, eylem, zaman ve mekan kavramlarını içeren tümcecikler, kendi doğal akışı içinde kısa ve ritmik müziksel bir beste gibi aktarılır. İlk tümce kısa, rahatlatıcı, eylemi tamamlanmış net bir ifadedir. Karakterin danstaki kıvraklığını konuşmasında da sergilediği görülür. Uyum vurgulanarak Bay Morel'in zor şartlarda bile durumu abartmayıp doğal bir tavır takınabileceği belirtilir. 'Sıçan' imgesi ile toprağın altındaki ayrı bir dünyadan söz edilirken en güzel zaman diliminin yerin altında geçirilmesi önemsiz bir olaymış gibi aktarılmaktadır. Çocukluğundan beri gün ışığı görmeden yaşayan Bay Morel'in bu özveriyi sorun yapmayıp trajikomik bir şekilde yansıtması, kullandığı 'sıçan' imgesiyle işçi sınıfının zor şartlarını sempatik göstermesi, kendi sınıfından olmayan Gertrude'a gerçekleri çarpıcı bir biçimde duyurmak istemesindedir. Kartlarını çekinmeden açıkça sergileyen Bay Morel'in rahat kişiliği, yaşam biçimini kabullenişinde verilir. Gertrude ise 'kaşlarını çatarak' daha önce varlığından bile habersiz olduğu bu dünyada kendini 'kör' gibi hissettiğini dile getirir. İçinde yer aldığı konumdan rahatsızlık duyar ve bu tanımlamayla ilerde gerçeği göremeyeceğinin ve kocasının bakış açısıyla hayata bakamayacağını da altı çizilmiş olur.

Bay Morel'in karşısındaki insanı inandırmaya çalıştığı "Valla bazı arkadaşlar var, aynen köstebek gibi dolaşırlar" tümcesindeki 'köstebek' betimlemesinde, Gertrude'un işçi sınıfına ait dünyayı anlamada çektiği sıkıntıyı fark ediş vardır "Yönünü belirlemek için yere eğik burnuyla sağı solu koklayan bir kör köstebeği taklit ederek, yüzünü ileri doğru uzattı" tümcesinde belirtildiği gibi karakter sözün

etkide yetersiz kaldığını hisseder ve yerin altındaki hayatı taklit ederek hayvan imgesini görselleştirmeye çalışır. Bay Morel'in kendi yaşam tarzını inanılır kılma çabası başarılıdır. " 'Valla, aynen böyledir!' diye saf saf inandırmaya çalıştı Gertrude'u. Galerilerin içinde onlar gibi gidenini hiç görmemiştir ömründe" tümcesi bir tepki ve savunma isteği sonucunda dile getirilir. Bu tümcenin bir başka okunuşunda ise kör bir köstebeği betimlerken Bay Morel, kendine özgü bir vurguyla işçi sınıfının nereye gittiğini bilmediğini, bir açmazı olduğunu, bunun da hiçbir zaman değişmeyeceğini, başka bir deyişle, sınıf atlamasının olanaksızlığını imlemektedir. "Aslında, izin versen de bir gün seni aşağı indirsem, kendi gözlerinle görürdün" tümcesinde ise yerin altındaki dünyanın anlatmakla değil ancak yaşanarak anlaşılabilirliğinin altı çizilir. Lawrence farklı sınıfların birbirlerinden yaşayarak öğrenecekleri şeylerin zenginliğine işaret ederken bedellerinin de ağır ödendiğine dikkat çeker. Ne yazık ki, bu birliktelikten her iki karakter de mutlu olamayacaktır. Ancak ilişkilerinin bu aşamasında Gertrude ona aktarılan dünyayı kendinden utanarak 'dehşet içinde' algılamaya çalışır. Bu diyalogda önemli olan iki karakterin de özlerinde eşitlikçi olmalarıdır. Bu da verdikleri tepkilerden anlaşılmaktadır.

Bay Morel'in inandırıcılığı sayesinde Gertrude hiç tanık olmadığı bir gerçeği kavrar. "Birden gözüne pek soylu göründü Morel" tümcesinden de anlaşılacağı gibi yeni bir yaklaşım benimsenir. Bu durumda işçi sınıfına ait bir kişinin ansızın yücelik taşıması, saygı uyandırması söz konusudur. "Adam her gün yaşamını tehlikeye atıyordu, hem de güle oynaya" tümcesinde büyülenmenin devam ettiği görülür. Gertrude'un gözünde Bay Morel, sınıfının zor yaşam şartlarına aldımayan, yerin altına girerek hayatını tehlikeye atsa bile bunu sorun yapmayan gözü pek biridir. "Gertrude, o katıksız alçakgönüllülüğüyle, hoşlandığını biraz da belli ederek baktı Morel'e" tümcesinde Gertrude'un duygularındaki değişikliğin eyleme dönüştüğü belirtilir. Gertrude'un farklı dünyadan birine duyduğu hayranlık vurgulanır.

Yaşamı boyunca yerin altına inmeyeceğini sezen Bay Morel'in "İstemez misin?" sözlerinde, verilecek olan yanıtın gerçekleşmeyeceğinden emin olduğu görülür. Aynı dünyaların insanı olduklarının bilinciyle lehçesini baskın kılan, "İstemezsin her'al, toza toprağa belenirsin so'na" tümcesinde 'toz toprak' ifadesi ile fiziksel şartların zorluğu bir kez daha vurgulanır. Orta sınıfa ait bir insanın toz toprak içinde üstünü kirletmeyeceğinin başka bir deyişle kendi sınıfına yakışmayacak bir davranış içerisinde olmayacağını farkındadır. En sonunda "Daha önce Gertrude'la hiç böyle 'senli benli' konuşan olmamıştı" tümcesinin yazarın bir yargısı olarak verilmesinin nedeni ise Gertrude'un olayları düşünemeyecek, mantık süzgecinden geçiremeyecek kadar büyülenmiş olmasıdır. Bu diyalog Bay Morel'in Gertrude'u kendi düzeyine çekmesindeki başarısı ile sonlanırken, ikisi arasındaki bu ilk mücadeleyi Bay Morel'in kazanmış olduğu evlenmeleriyle kanıtlanır.

2.2. Diyalog II

Saat on bir buçukta kocası geldi. Kara bıyıklarının üstünde yanakları kıpkırmızı ve ıslı ıslıdı. Başı hafiften öne eğilir gibi oldu. Keyfi yerindeydi.

'Oh!Oh! Beni mi bekledin, kız? Anthony'ye yardım ettimdi de, sahi be, bana ne verse beğenirsin? Kıçı kırık iki buçuk şilin topu topu, hem de her bir penisini -'

'Geri kalanını içtiğin biraya saymıştır,' dedi Bayan Morel lafı kısa keserek.

'Yok vallahi- tövbe içmedim. Bak, inan sözüme. Bugün pek az içtim canım, hiç içmedim sayılır.' Sesi yumuşadı. 'Al bak, sana zencefilli çörek getirdim, çocuklara da bi hindistancevizi.' Tüylü müylü hindistanceviziyle, zencefilli çöreği masaya bıraktı. 'Yoo, tabii, sen hiç bi şeye teşekkür bile etmezsin değil mi?'

Bayan Morel, sırf onun bu lafına karşılık, hindistancevizini eline aldı, içinde süt var mı, yok mu diye salladı.

'Sütlü, sütlü; meraklanma, kellene bahse gir istersen. Bil Hodgkisson'dan aldım. "Bill," dedim, "yavu şu cevizlerin üçü de sana lazım mı, yani? Birini versen de, benim oğlanla küçük haspaya götürsem, olmaz mı?" "Olsun bakalım, arslanım Walter," dedi; "canın hangisini isterse, seç al. Ama Walt, dikkat et de, iyisini seç bari," dedi. Ya, işte böyle, onun için biliyorum iyi olduğunu bu cevizin. Çok sıkı çocuktur şu Bill Hodgkisson, çok sıkı çocuk!'

'Adam sarhoş oldu mu, nesi var nesi yoksa verir tabii, sen de onunla birlikte sarhoş olmuşsun,' dedi Bayan Morel.

'Haydi ordan iftiracı, vırvırı sen de, kimmiş sarhoş bakalım, hele?' dedi Morel. O gün sabahtan akşama kadar Parlak Yıldız'da barmenlik ettiği için keyfi adamakıllı yerindeydi. Çenesi düşmüştü iyice. (Ergin, 1992: 15,16)

2.2.1. Bay ve Bayan Morel İlişkisinde Güvensizlik

İncelenecek olan ikinci diyalogun ilk tümcesi bir yazar iletisi ile başlar. Bay Morel'in her zaman sorun olan eve geliş saatine dikkat çekilir, "Saat on bir buçukta kocası geldi". Eve tam olarak kaçta geldiği yazar tarafından kısa ve net bir şekilde verilir. Özellikle zaman vurgulanarak sıkıntı ve endişe içindeki Bayan Morel'in durumu imlenir. "Kara bıyıklarının üstünde yanakları kıpkırmızı ve ıslı ıslıdı" tümcesinde kocasının sarhoş tanımına uygun bir görüntü çizdiği anlaşılır. "Başı hafiften öne eğilir gibi oldu" tümcesinde Bay Morel'in hareketlerini kontrol edebilecek bir konumda olmadığını vurgular. Tümcede geçen 'hafiften' sözcüğü onun tamamen bilincini kaybetmediğini gösterir. Özellikle kısa tümce yapısının kullanıldığı "Keyfi yerindeydi" ile yazar, fiziki görünüşünden sonra Bay Morel'in

ruhsal durumunu da farklı bir yoruma meydan vermeden net bir şekilde belirtir. Romanın ilk konuşma sahnesinin yer aldığı yazar iletisinde Bay Morel'in keyifli bir sohbeta hazır olduğu ancak bunun tek taraflı olacağı okuyucuya hissettirilir. Oldukça keyifli olan kocanın karısıyla tartışmak niyetinde olmadığı da açıktır.

İç mekanda gerçekleşen konuşmada evine geç saatte dönen Bay Morel'in çakırkeyif bir tarzda "Oh! Oh! Beni mi bekledin, kız?" sorusuyla karısına laf atması söz konusudur. Geç kalma nedenini "Anthony'ye yardım ettim de, sahi be, bana ne verse beğenirsin?" çocuksu bir söylemle aktarırken, "Kıçı kırık iki buçuk şilin topu topu, hem de her bir penisini - -" ile düş kırıklığını da yansıtır. Her üç tümcede karakterin iletişime açık olduğu anlaşılmaktadır. Sarhoş olmasına karşın eve geç geldiğinin farkında olan Bay Morel'in karısının o saate kadar kendisini beklemesinden dolayı duyduğu hayret ve mutluluk vurgulanır. Kendi zevkenden çok para kazanmak için geç kaldığını ifade ederken eline geçen paranın yetersiz olduğunun da bilincindedir. Tümcenin iki kısa tireyle sonlandırılması, karısı tarafından bu tavrına izin verilmeyeceğinin, sözlerine karşı çıkılacağına göstergesidir. Bayan Morel, kocasının sözünü keserek "Geri kalanını içtiğin biraya saymıştır" gibi bir yorumla kendi inandığı doğrunun kabulünden yana olduğunu sert bir tarzda iletir. Kocasının maden ocağında birlikte çalıştığı kendi sınıfından arkadaşlarıyla meyhanede içki içerek paranın bir kısmını harcamasına kızmıştır. Bayan Morel'in gözünde içen bir erkek ailesine vermesi gereken parayı çarçur eden biridir. (Urgan,1997:141). Kazanılan paranın doğrudan eve girememesini kendince yorumlayan Bayan Morel'in kocasını suçlaması, durumu kocasının ait olduğu sınıfla ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Bay Morel ise başta iyi niyetle karısını ikna etmeye çalışır. "Yok vallahi-töube içmedim" olumsuz tümce yapısında inandırma gayreti baskındır. Karısının suçlamasına karşılık Bay Morel'in kendini çocukça savunması "Bak, inan sözüme" ile vurgulanır; böylece, Bayan Morel'in kocasına inanmadığı, onu yalan söyleyen biri olarak gördüğü okura dolaylı olarak aktarılmak istenir. Bay Morel kendince gerçeği anlattığı "Bugün pek az içtim canım, hiç içmedim sayılır" tümcesinde samimi bir hava yaratma isteğini yansıtır. İkinci tümcecikte "hiç içmedim sayılır" ise karısının kızacağını dikkate alarak ifadesini olumluya çekme çabasıdır.

Yazar tarafından "Sesi yumuşadı" tanımlamasıyla Bay Morel'in gerginliğin ardından sempati toplamak, havayı yumuşatmak için ses tonunu değiştirdiği vurgulanır. "Al bak, sana zencefilli çörek getirdim, çocuklara da bi hindistancevizi" tümcesinde aldıklarını göstererek o kadar suçlamayı hak etmediğini, sorumluluk sahibi olduğunu sergilemek ister. Üç tümcecikten oluşan bu uzun tümcenin ilk sözcüğü 'al bak' ile Bay Morel'in getirmiş olduğu yiyeceklere karısının dikkatini çekme arzusu yatmaktadır. Karısı için zencefilli çörek, çocuklarına da hindistancevizi aldığının belirtilmesi, Bay Morel'in çocuklarını karısıyla birlikte düşündüğünü, fakat yerlerinin ayrı olduğunu duyumsatır. "Tüylü müylü hindistanceviziyle, zencefilli çöreği masaya bıraktı" tümcesinde yer alan masa imgesi romanın genelinde çeşitli işlevler taşır. Masanın burada Bay Morel'in kazandığını olduğu gibi bıraktığı yer şeklinde algılanması gerekmektedir. Çünkü yazar, bu sahnede Bay Morel için varını yoğunu ortaya koyan verici bir insan

izlenimi yaratma çabasıdır. Yapıt, kadın bakış açısına odaklı yazılmış olmasına karşın, sınırlı sunuluş sahnelerinde bile Bay Morel karakterinin, iç ve dış dünyasını yansıtan zihinsel süreçlerin özenle verilmeye çalışıldığı görülmektedir. Algılama ve tepkisel olarak gerçekleşen süreçler bilinç, davranış, hareket, yorum, kültürel ve insanî boyuttan oluşmaktadır. Bay Morel sarhoş olmasına rağmen karısının her sözünü algıladığını "Yoo, tabii, sen hiç bi şeye teşekkür bile etmezsin, değil mi?" sitemiyle belirtir. Karısına ve çocuklarına sevecen davranan Bay Morel, salt kendi emeğiyle geçindirdiği evinde hor görülmeğe, terslenmeğe alınır. Her şeyini veren bir insanın takdir edilmeyişindeki ruh hali, birikmiş olan tatminsizliği vurgulanır. Bu nedenle "değil mi?" ile sorulan sorunun yanıtı kalacağı önceden sezdirilir. "Bayan Morel, sırf onun bu lafına karşılık, hindistancevizini eline aldı, içinde süt var mı, yok mu diye salladı" tümcesinin başında verilen 'sırf onun bu lafına karşılık' ifadesiyle Bayan Morel'in adil olmaya çalıştığı sezdirilir. Bu tümcede Bayan Morel'in nesnel gerçekliğe inandığının altı çizilir, ancak iki karakter arasındaki gerilimin de arttığı görülür.

Bayan Morel'in bu davranışına karşılık kocasının "Sütlü, sütlü; meraklanma, kellene bahse gir istersen" argo çıkışıyla Bay Morel'in kendini savunmasındaki vurgu, söylediğine inandırma çabası verilirken, "kellene bahse gir istersen" tümcesindeki sokak ağzı söylemiyle karısının ona akli başında değilmiş gibi davranmasına alındığı belirtilir. Bay Morel, "Bill Hodgkisson'dan aldım" tümcesi ile ayrıntıya girerek bilincinin açık olduğunu, aksini iddia eden karısına, ispat etmeye çalışır. Bill ile olan samimi konuşmasını aktarır: "Bill," dedim, "yavu şu cevizlerin üçü de sana lazım mı, yani? Birini versen de, benim oğlanla küçük haspaya götürsem, olmaz mı?". Böylece, ailesini düşünen sorumluluk sahibi bir baba olduğunu ifade eder. Bunu takip eden "Olsun bakalım, arslanım Walter," dedi; "canın hangisini isterse, seç al" tümcesinde de samimi havanın devam ettiği görülür. Özellikle 'arslanım' hitabının ve 'canın hangisini isterse' ifadesinin kullanımıyla Bay Morel'in kendi sınıfından bir insanla iletişimin iyi olduğu belirtilir. Bay Morel'in aile bireyleri dışındaki kişilerce değerlendiriliş biçimi kendi sınıfı içerisindeki konumunun ve iletişiminin sağlıklı olduğunu göstermektedir. İşçiler "toprağın altında karanlık bir dünyada, güç koşullarda yaşadıklarından, aynı siperlerde çarpışan askerler kadar yakındırlar birbirlerine" (Urgan,1997:17). "Ama Walt, dikkat et de, iyisini seç bari," dedi" tümcesinde 'ama', 'dikkat et', 'iyisini seç' ifadelerinde yatan uyarının sarhoşluğuna bir gönderme olduğunun bilincine varamaması, Bay Morel'in çocuksu bir şekilde kendini ele vermesine, söylediği her şeyin birden inandırıcılığını yitirmesine yol açar. "Ya, işte böyle, onun için biliyorum iyi olduğunu bu cevizin" tümcesinde ise 'ya işte' ve 'görüyorsun' sözcükleriyle karısına sarhoş olmadığını ispat etmeye çalışan Bay Morel'in fark etmeden amacına ters düştüğü görülür. Böylece yazar okura, bundan sonra Bay Morel'in ifadelerinin inandırıcılığını yitirdiğini duyumsatır. Bill Hodgkisson'ın övüldüğü "Çok sıkı çocuktur şu Bill Hodgkisson, çok sıkı çocuk!" tümcesi ile Bay Morel'in ironik durumu verilir; "sıkı çocuk" ile Bill Hodgkisson'ın sözünün eri olarak nitelendirilmesinin ardında kendisinin tam tersine güvenilmezliği

vurgulanırken, tümcenin iki kere yinelenmesiyle de dikkati toplamada güçlük çektiği dolaylı olarak belirtilir.

2.2.2. Çatışma Sahnesinde Dengenin Sağlanması

Bay Morel'in çocuksu savunmasının hemen ardından Bayan Morel'in mantıklı çözümlemesinin verilmesiyle çocuksu mantıkla yetişkin mantığın çatışması aktarılır. "Adam sarhoş oldu mu, nesi var nesi yoksa verir tabii, sen de onunla birlikte sarhoş olmuşsun" tümcesinde Bayan Morel gerçeği genelleştirerek neden-sonuç ilişkisine bağlar. Bill'le birlikte kocasını da sarhoş konumuna sokan Bayan Morel tepkisini sert bir şekilde verir. Karakterlerden birinin sarhoş ve çocuksu, diğerinin ise mantıklı olması, aralarındaki savaşın eşit koşullarda gerçekleşmeyeceği, bu nedenle de ilk hamlede Bayan Morel'in kocasını mat edeceği anlaşılır. Konuşma dilinin gittikçe keskinleştiği "Haydi ordan iftiracı, vırvırcı sen de, kimmiş sarhoş bakalım, hele?" tümcesinde Bay Morel'in gerçekleri söyleyen karısı için 'iftiracı, vırvırcı' sıfatlarını kullanması resmen savunmaya geçtiğinin bir göstergesidir. "kimmiş sarhoş bakalım, hele?" sorusuyla devam eden tümcesinde Bay Morel'in kendini haklı çıkarma isteğinin yanı sıra yalanını kabul ettirme çabası vardır. "O gün sabahtan akşama kadar Parlak Yıldız'da barmenlik ettiği için keyfi adamakıllı yerindeydi" tümcesiyle yazar Bay Morel'in keyifli olmasını sabahtan akşama kadar barmenlik yapmasına bağlar. "Çenesi düşmüştü iyice" tümcesinde ise Bay Morel'in içkinin etkisiyle çekilmez bir hal aldığı, ama her şeye rağmen neşeli olduğu belirtilir. Yazar kısa süren çatışma sahnesinde, iki tarafın gerilimini, durdukları noktanın çok farklı olduğunu ve aralarında uyumlu bir iletişimin kurulamayacağını hissettirirken, bunu, karakterlere eşit ağırlıkta suç yükleyerek, tarafsız bir anlatımla vermeye çalışır.

Konuşmanın tamamı dikkate alındığında Bayan Morel'in yalnızca iki kez konuştuğu ve her ikisinde de kocasının savunmasını kırmaya, bir başka deyişle, kocasını üstü kapalı aşağılamaya çalıştığı görülür. Bayan Morel, romanın genelinde kocasını orta sınıf anlayışı ve ahlak kurallarına göre yargılarken bunu oldukça düzgün tümceler kurarak net bir şekilde verir. Buna karşın, kendi emeğiyle geçindirdiği evde hor görülen Bay Morel'in biraz da içkinin etkisiyle sokak ağzı söyleminin yanı sıra lehçe ve devrik tümcelerle kendisini ifade ettiği, olayları ayrıntılarıyla anlatarak kendini savunmaya çalıştığı görülür. Lawrence, Page'in de belirttiği gibi, karakterleri birbirinden ayıran lehçeyi, farklı dünyaların altını çizerek sosyal bir uçurumu duyumsatmak için kullanır. (Page,1973:71). Kullanılan noktalama imlerini de 'anlamı denetim altına alma aracı' olarak algılamak gerekir. (Salman,2003:11). Böylece, Bay Morel'in iletişime açık olduğu bu konuşma farklı sınıftan olmalarının etkisiyle karakterlerin birbirlerine yenik düşmemeye çalıştıkları bir savunmaya dönüşür.

3. Sonuç

Yirminci yüzyılda analitik biliminin gelişmesi yazarın insan doğasını psikanaliz yöntemiyle incelemesine neden olmuştur. (Bates:2001:164). Lawrence da, *Oğullar ve Sevgililer* adlı romanında bu yöntemi kullanarak bilinçaltındaki tutku, korku ve kompleksleri, sınıf farkından kaynaklanan uyumsuzluğu ve iletişimsizliği diyaloglar yoluyla okura aktarmıştır.

Kemerlioğlu'nun da (1996:59) belirttiği gibi "Platon'dan günümüze kadar meslek en genel ve en yaygın biçimde kullanılan sınıf kıstası ve göstergesi" olmuştur. Bireyin, mesleğiyle ilintili olarak duygu ve düşüncelerinde, hayata bakış açısında farklılık gösterdiği, olayları kendi sınıfına özgü değer yargıları çerçevesinde değerlendirdiği görülür. Saygınlık, ekonomik durum, bunlara bağlı algılama, değerlendirme ve bilinç gibi sınıf farklılığını ön plana çıkaran unsurlar dikkate alındığında Morel çiftinin evliliğinde sınıf çatışmasının yaşanması kaçınılmazdır. Romanda Bayan Morel, orta sınıfa özgü bireyselliği ve mantığı temsil ederken, Bay Morel da işçi sınıfı ortak yaşam tarzının doğallığını ezilmişliğiyle birlikte tepkilerinde sergiler. Bay Morel'in madende çalışan bir işçi olmasının meslek bilinci, düşünceleri, değerleri, bedensel yapısı ve davranış biçimleri üzerinde etkili olması, karısı ile iletişim kuramamasına yol açar. Birbirleriyle konuşmaktan haz almadıklarına, aynı dünyaları paylaşmadıklarına tanık oluruz. Bay Morel'in eğitimsiz olması, duygu ve düşüncelerini anlatmasını, kendini ifade etmesini zorlaştırır.

Orta sınıftan olan Bayan Morel evliliğiyle toplumdaki saygın konumunu yitirdiğine inanır. Kocasının her sözünü tersleyerek iç dünyasındaki öfkeyi davranış ve akıl yürütme yoluyla belirgin ve etkin biçimde ifade eder. Köknel'e göre saldırganlığın amacı, küçük düşürme, karşı tarafın kişiliğini hiçe sayma, böylece kendinde üstünlük sağlama isteğidir. (Köknel,1986:142). Bayan Morel'in alay etmesi, aşağılayıcı, kırıcı sözler söylemesi, kocasının ruhsal ve fiziksel durumuna saldırması ile kendince onun amacını, beklentisini, umudunu kırması söz konusudur. Benlikte hem savunma hem de uyum düzeni olmasına karşın, karı kocanın tarafsızlık, mantıksal çözümlene gibi uyum düzenleri yerine sınıf bilincinden kaynaklanan sürekli bir savunma düzeni içinde oldukları görülür. Bu savunmalar nedeniyle aralarında uyum sağlanamadığı için ilişkileri olumsuz yönde etkilenmektedir.

Kaynakça

- Bates, H.E. (2001). *Kısa Öykü*. (Ezber, G. Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Belge, M. (1997). *Tarihten Güncelliğe*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Caudwell, C. (1974). *Yanılsama ve Gerçeklik*. (Doğan, M. Çev.). Payel Yayınevi.
- Erden, A. (2002). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. İstanbul: Gendaş Kültür
- Ergin, M. (1992). *Oğullar ve Sevgililer*. İstanbul: Engin Yayıncılık.
- Kemerlioğlu, E. (1996). *Toplumsal Tabakalaşma ve Hareketlilik*. İstanbul: Saray Kitabevleri.
- Köknel, Ö. (1986). *İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Page, N. (1973). *Speech in the English Novel*. London: Longman Group Limited.
- Salman, Y. (2003). Sevgili Hocam ve Bilgelik Ustam Memet Fuat. *Adam Sanat, Memet Fuat Özel Sayısı*, S: 205.
- Urgan, M. (1997). *D. H. Lawrence*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları